

Prekokupski posjedi zagrebačke biskupije.

Priopćio dr. L. Ivančan.

(Nastavak.)

Godine 1481. 1. siječnja je zagrebački Kaptol svoju tvrđavu Gradec dao na tri godine u zakup (tanquam comitibus et castellanis suis) Đuri gubernatoru topličke opatije i kanoniku Fabianu de Zinče, pod sljedećim uvjetima: da nakon svršenoga trogodišta te tvrđave sa pripadnostima bezuvjetno Kaptolu predadu, ako li obojica nebi mogli tamo rezidirati, tada moraju namjestiti vicekastelane, koji će tvrđave točno i vjerno uzdržavati pak zakupnici imadu Kaptolu prisegu vjernosti položiti, izdati pismeno, pečatima provideno svjedočanstvo, da će nakon tri godine zakupnici ili njihovi vicekastelani tvrđave Kaptolu predati. Ako kojega od zakupnika stignę smrt ili koja druga nevolja, uslijed koje bi eventuano stradalo uzdržavanje tvrđava, tada imadu to odmah podkastelani Kaptolu javiti. Inventare i vinograde imadu predati kako su primljeni, sv. misu za Martina dati o svom trošku služiti. Glede uzdržavanja zgrada i graba imadu biti marljivi, a Kaptol dati će im u tu svrhu u pomoć svoje podanike iz Siska. (Zitecz.) Osim toga imadu gospoda zakupnici svojim novcem nabaviti 6 topova, (Balista vulgo Tirovec) te nakon izminuća ugovora u kojoj od gori spomenutih tvrđava, ostaviti topove Kaptolu. U daljnim uvjetima se veli, da se ne imadu upuštati u plaćanje taksa i izvanredne kraljevske terete, osim u koliko im to Kaptol dozvolio bude. Sa podanicima Gradečkih tvrđava imadu blago postupati, kanonike ma i u privatnim poslovima dolazili imadu dostojno i časno primati, a ne će priječiti, da se podanici svojim potrebama na Kaptol obraćaju. (Marč. Reg. Ruk. 186.)

Nakon minuloga zakupnoga vremena namještao je Kaptol u tvrđavama Gradec i Petrinja svoje upravitelje. U prvoj trećini XVI. stoljeća bio je prefekt Petrinje i Gradca kanonik Petar de Petrinia, godine 1525. preuzeo je inventare obijuh tvrđava Benedikt de Klokoč a godine 1535. su kanonici Bartol iz Klokoča i Marko Marulić iz Knina, došli u Petrinju, te na dan sv. Mateja i sljedeće dane dali kopati zdenac i temelje za tvrđavu donji Gradec, koj posao bje svršen 31. listopada. (Act. Cap. ant. f. 82. nr. 1.) Osim toga imade još mnogo podataka u kaptolskom Arhivu o nastojanju zagrebačkoga Kaptola, da se oni krajevi spase od najezde Turaka, ali napokon moradoše kanonici ipak uzmaknuti, pak su tek osnutkom sisačke tvrđave mogli se oprijeti turskoj premoći. Borbe Hrvata sa Turcima u krajevima oko tvrđave Gradec, Petrinje, Hrastovice, zatim podgnuće nove tvrđave na mjestu gdje danas stoji nova Petrinja, što no ju je sagradio Hasan paša, opisuje opširno Dr. Rudolf

Horvat u knjizi: Borba Hrvata s Turcima za Petrinju. (Petrinja 1903.) Georgius spominje se kao živ posljednji put g. 1498. pak je skoro zatim umro, jer se u inventaru riznice g. 1502. veli: da je ostavio crkvi: ornatum rubeum, optimum, cum cruce gemmata, per condam dominum Georgium suffraganeum de Thopolczka legatum, simul cum attinenciis (Tkalčić Monn. Civ. Zagr. XI. 183).

Do sada nisam mogao pronaći podatke o tome, tko je iza Đure bio komendatorom opatije Topusko, nu ne ima dvojbe, da će se u buduće, kada se budu točno pretražili do sada još manje poznati arhivi, o tome pronaći podatci.

Početkom XVI. stoljeća bio je komendator opatije Topusko Andrija, kojemu se katkada dodaje prezime Tuškanić, (Thwskanyeh) koji je bio rodom Klišanin, nu obično mu se je dodavalo krstnomu imenu Andreas »Tiniensis«, a to stoga, jer je bio kninski kanonik i lektor kninskoga Kaptola. Njegovo prezime, koje se rijetko kada piše, spominje se u nekome savremenom spisu. (Nadb. Arkiv: Jurid. str. 31. god. 1524. Nr. cur. 174. 3.). Obstoje savremeni spis, u kom se veli: »quondam Domini Andreae de Clisio« (Bunitai, Mon. Eccl. 372.). Već je prije spomenuto, da je Andrija bio kanonik i lektor kninskoga Kaptola, nu kako su Turci u to doba provaljivali već i u okolicu Knina, to se je Kninski biskup zajedno sa Kaptolom sklonio u sjevernije krajeve, pak je uslijed toga Andrija dospio u zagrebački Kaptol, pošto su kninski kanonici ostali bez prihoda isto tako kao i biskup, za kojega onodobni podatci vele, da mu je sav godišnji prihod iznosio oko 100 forinti. Godine 1513. bio je zagrebački kanonik i kninski lektor Andrija izaslanik zagr. Kaptola u nekome pravnom poslu. (Locus credib. O .134. u zagr. kapt. arhivu). Poslije gornje godine nisam našao spomena o Andriji u Arhivu zagrebačkoga Kaptola. Istom god. 1527. 1. siječnja se opet spominje Andrija, ali tada kao kninski biskup i komendator opatije Topusko. Kako je sveobće poznato, bio je gornjega dana izbor Hrvatskoga kralja, iza smrti kralja Ljudevita u Mohačkoj bitci. Na Cetinu, gdje je izbor obavljen izdana je izborna povelja, na kojoj se uz druge izbornike spominje i Andrija i to na prvom mjestu ovim riječima: »Nos Andreas Dei et Apostolice Sedis gratia Episcopus Tiniensis et Abbas Toplicensis etc. Na izpravi je pričvršćen uzicom od pergamene uz ostale pečate, i pečat Andrije, biskupa kninskoga i opata topuskoga. Na ovalnom pečatu, kako ga obično rabe u srednjem vijeku crkveni dostojanstvenici, nalazi se naokolo napis »Sig. Andreas (Tuska) nuicz. abbas. de Thopoczka«. Unutar toga napis sjeđi na prijestolju gotškoga sloga blažena djevica Marija s malim Isusom. Do nogu joj stoji štiti s grbom: između dva orlova krila lavlja glava, nad njom zvijezda, a pod njom liljan. (Klaić, Povj. Hrv. V. 57.). Grb u pečatu, koji je bez dvojbe bio grb Andrije, je istovjetan sa grbom obitelji Mislenovich de Kanicsacz et Uzdolya. Marko Mišljenović bio je oko godine 1500. u službi kralja Ljudevita II. a poslije kapetan

Budima. Godine 1512. bio je ban, a supruga mu je bila kći hrvatskoga bana Blaža Magjara imenom Benigna Magjar, udova iza Pavla Kninskoga. Grobni spomenik Marka Horvata Mišljenovića, na kom je njegov grb, nalazi se u peštanskom muzeju. (Bojničić, *Der Adel Croatiens*, pag. 123.) Po grbu sudeći, mogao bi Andrija biti u rodu sa Mišljenovićima, pak mu je možda i ta rodbinska sveza pomogla, da poluči biskupsku čast i postane komendatorom opatije Topusko, te je i prigodom izbora kralja Ferdinanda tako odlučnu riječ imao.

Interesantno je, da je i u zagrebačkom Kaptolu bio kanonik Vinko Mišljenović, rodak zagrebačkoga biskupa Gašpara Stankovačkoga. Mišljenović postao je kanonikom iza smrti Martina Zempčina, koji je umro godine 1590. (Kovačević, ark. jugosl. akad. II. d. 216.). Rodak mu biskup Stankovački podijelio mu je na smrtnoj se postelji nalazeći svoju glogovničku prepozituru, a to je imenovanje potrdio u ime kralja njegov namjestnik Stjepan Feyerköy, (Ark. jug. akad. *Bolonjska kronika* str. 49.) pak kad su neki zavidnici to podjeljenje ništetnim smatrali, izhodio je Skoblić kustos zagr. Kaptola, kod kralja, da je to imenovanje potvrđeno (l. c. 52.).

Andriju je bezuvjetno još kralj Ljudevit II. imenovao kninskim biskupom i opatom opatije Topusko, jer se on god. 1527. 1. siječnja takovim naziva. Glede imenovanja kninskim biskupom biti će točan navod Eubela, koji navodi, da je Andrija imenovan kninskim biskupom godine 1525. jer veli: »*Andreas, quem Clemens VII. jubet recipere munus consecrationis 1525. Junii 20. (Eubel, Hier. cath. 333.).* Farlati spominje o Andriji posve krive podatke kad veli: »*Andreas Ep. Tininiensis XXXVI. Hic non aliunde nobis innotuit, nisi ex Martino Szentivanio, qui eius initia episcopalia refert ad annum 1539. et ex tabulis consistorialibus, in quibus Andreae vita functo subrogatus est anno 1550. Matthias Saber dini Presbyter Zagrabienensis dioecesis. (Illyr. sacr. IV. 298.).* Ova tvrdnja, koja se osniva na navodu povjestničara Sentivanja i na konsistorijalnim tabulama, je skroz pogriješna. Prema gornjem podatku Eubela, koji je bezuvjetno autentičan, jer je on svoje podatke sabirao u vatikanskom arhivu, posvećen je Andrija kninskim biskupom god. 1525. a stalno je također, da je Andrija umro godine 1534. jer kralj Ferdinand podijeljuje 26. XI. iste godine kninsku biskupiju po Šimunu Erdödu skinutomu zagrebačkom kanoniku Petru Ripaču, u tom se kraljevom plsmu veli: »*per mortem et decessum Rendi domini Andree de Clisio eiusdem Episcopatus ultimi veri, legitimi et immediati possessoris, de iure et de facto vacanti. (Bunitai, Mon. eccl. II. 372.).* Zašto nije sv. Stolica potvrdila imenovanje Petra Ripača kninskim biskupom, ne mogu ustanoviti, možda je to stoga bilo, što su u to doba Turci na one krajeve sve većom snagom navaljivali, a napokon i Knin zauzeli, a tada je sv. Stolica povjerila duhovnu pastvu u onim stranama Franjevcima.

Moguće je pako i to, da sv. Stolica nije hotjela potvrditi po kralju Ferdinandu predloženoga Ripača kninskim biskupom, dok se nije svršio rat između Ferdinanda i Zapolje radi ugarskoga prestolja. Prema spisima, koji se nalaze u kaptolskom Arkivu, stalno je, da je Petar Ripač i poslije kraljevoga imenovanja kninskim biskupom bio zagrebački kanonik. Kralj je 2. VII. 1539. pisao svomu kapetanu kraljevine Hrvatske Nikoli Jurišiću, da oduzme Kegleviću tvrđu Cazin, te ju predade kninskomu biskupu Petru Ripaču, komu ju je darovao »iam olim propter eius virtutem, ac fidelia servicia«. (Laszovsky, Mon. Habs. II. 439.). O Ripaču je posljednji put spomen u kaptolskim spisima godine 1540. kada se veli, »Tlaka di. Rypach vacat, quam do. Vrnoczy optavit. (Act. Cap. ant. f. 104. nr. 3.). Ne mogu ustanoviti, dali je Ripačeva Tlaka bila vakantna uslijed njegove resignacije ili smrti. Nije vjerojatno, da je rezignirao zagrebački kanonikat, jer je Kninska biskupija u ono doba nosila godišnje tek 100 forinti, koju je svotu uživao kninski biskup od posjeda koji je bio izvan teritorija po Turcima osvojenoga. (Farl. Illyr. sacr. IV. 298.). Moguće je, da je Ripač živio do godine 1550. pak ma da ga sv. Stolica nije potvrdila, nije kralj Ferdinand drugoga biskupom hotio predložiti. Godine 1550. potvrdila je sv. Stolica zagrebačkoga kanonika Matiju Zabrdina kninskim biskupom, a kada je ovaj god. 1554. postao varadinskim biskupom, tada bje imenovan i po sv. Stolici potvrđen kninskim biskupom zagr. kanonik Pavao de Hutlina, u konsistorijalnim tabulama pogriješno upisano »de Churina«. (l. c. 298.).

Sa komendom opatije Topusko bila je skopčana dužnost štititi one krajeve od turskih provala, koje su sve češće bivale, pak i onda kada je sa turskim carem sklopljeno primirje, jer su turske rulje pomagane balkanskim martolozima i za vremena primirja provaljivali u Hrvatske krajeve, da robe i pale. Da je ta dužnost obstojala za komendatora opatije Topusko, vidi se iz sljedećega izvješća kralju Ferdinandu: »Quantum ad personam Domini episcopi Tininiensis paratus est inservire regie maiestati, sed si non dabuntur nunc pecunie, nullo pacto poterit in futurum tandem intertenere suos familiares, quos tamen iam suis impensis per biennium aluit. (Na tom je spisu na strani pripisano »Nihil« Laszow, Mon. Habs. I. 126.). Godine 1528. molio je Andrija kralja Ferdinanda, da mu podijeli zagrebačku biskupiju, jer je bio uvjeren, da će kralj skinuti sa biskupske časti zagr. biskupa Šimuna, koj je bio pristaša pretendenta Zapolje, koj je pače vojevao proti Ferdinandovim sljedbenicima. U tom pismu iztiče svoje zasluge za kralja Ferdinanda, pak spominje kako uzdržava o svom trošku 160 konjanika, te kraljevi kapetani i ljubljanski biskup mogu posviedočiti da je vazda bio spreman pomoći gdje je potrebno bilo (l. c. pag. 131.). Pošto su međutim godine 1530. pretendenti utanačili primirje, pak je naročito ustanovljeno, da se prijašnji pristaše obijuh stranaka ne

smiju progoniti, a poslije je biskup Šimun priznao kralja Ferdinanda, to Andrija nije uspio sa svojom molbom.

Godine 1531. kada je umro ban Ivan Karlović pisao je 27. VIII. kralj stališem i redovima, da je povjerio vođenje banskih poslova kninskomu biskupu Andriji, te je time uveo novu čast banskoga namjesnika, koja služba nije bila prema hrvatskom ustavu prije poznata, (Klaić, Povj. Hrv. V. 103.) ali koja dokazuje veliko povjerenje, koje je kralj stavljao u Andriju. Kralj nazivlje često Andriju »Consiliarius noster«, što je istovetno sa potonjim naslovom, tajni savjetnik. (Laszov. Mon. Habsb. II. 44., 74. i sljēd.).

Poslije smrti Andrije podijelio je kralj Ferdinand bivšu opatiju Topusko, sinu Petra Keglevića Franji, koji se je obvezao postati redovnikom i uzpostaviti samostan. Podjelnica od 29. I. 1534. veli: *Per mortem reverendi quondam domini Andree episcopi Tininien-sis, de iure et de facto vacantem abbaciam beate Marie virginis de Thopwczka in confinibus Turcarum existentem, Franciscum, filium Petri Keglevyth duximus eligendum, — — — ita tamen, quod idem Franciscus electus seu pater suus gubernator in ecclesia sufficientes fratres pro cultu divino tenere, aliaque onera omnia, que priores abbates ex veteri consuetudine suffere habuerunt, ipsi quoque sufferre debeant et teneantur; etc.* (Laszov. Mon. Habsb. II. 187.). Prema tomu autentičnomu navodu ne ima pravo Tkalčić, kada tvrdi, da su iza odlazka Cistercita po drugi put iz topuskoga samostana, iz pada Bosne 1463. topuskom opatijom i njezinim imanjem opet upravljali razni crkveni dostojanstvenici. (Tkalčić, Cister. samostan u Topuskom str. 22.). Nakon podijeljenja opatije Petru Kegleviću odnosno njegovomu sinu, doživio je kralj veliko razočaranje. Petar Keglević nije se brinuo za sjegurnost onih krajeva, a još manje je njegov sin Franjo pomišljao na to da postane redovnikom te uzpostavi u Topuskom samostan. Prvi je nastojao samo obogatiti se, a sin mu vodio je lahkouman, nasilan i griješan život. Nebrojani onodobni spisi dokazuju njegov neobuzdani duh, pak je bio i istomu kralju neposlušan. Marčević imade u svojim Regestima izvadak iz njeke tužbe proti Franji Kegleviću u kojoj se veli: »Anno 1556. Franciscus Keglevich, feria 2. post S. Mathaei — — — quondam Virginem Jagiczam nomine filiam jobagionis de Zokoll in campo prope Zokoll fruges Patris sui metentem rapi curaverit, et reluctantem in pollice manus sinistrae vulneraverit, et nisi ad Clamorem accurrissent homines, eam oppressissent, quos etiam accurrentes vulnerarunt, evocatus est in Residentia Sua Zrachicze. (Marč. Reg. Ruk. 341.). Nije poznato, da li je Franjo radi svoje lahkoumnosti lišen beneficija, ili je umro. (Kercs. Hist. Eccl. Zagr. I. 235. Farlati, Illyr. sacr. V. 539.). Napokon je kralj podijelio godine 1588. naslov i cistercitske posjede samostana Topusko za vječna vremena zagrebačkim biskupima, valjda stoga, da ih odšteti za razne gubitke, koje su pretrpili uslijed provale Turaka u krajevima

kod Čazme, Dubrave i t. d. Ovu je uniju beneficija potvrdio papa Pavao IV., te se od toga vremena zagrebački biskupi pišu opatima blažene djevice Marije de Topuska pak su i organizirali obranu onih krajeva proti provali Turaka. Unatoč mnogih tvrdava, koje su u onim krajevima zagrebački biskupi i Kaptol ponajvećma vlastitim troškovima uzdržavali, napokon je skoro sva bivša gorska županija spala pod tursku vlast, dok nije godine 1596. kod Petrinje turska premoć svladana, te oni krajevi spašeni kršćanstvu.

Kako je već na početku ove razpravice rečeno, od vremena ustrojenja banskih pukovnija u polovini XVIII. stoljeća nisu vojničke vlasti mirovale, dok nije državi napokon uspelo iztisnuti crkvene vlasteline iz onih krajeva, što se je dogodilo početkom XIX. stoljeća. U nadbikupskom Arhivu postoji spis pod naslovom: »Donatio Cambialis Francisci II. et Eppi. Verhovacz intuitu Dominiorum Transcolapianorum, utpote Thopusko cum possessionibus« — — — etc. u nastavku se spominje oko 60 sela, koj posjed je procijenjen na 782.266 forinti, a u zamjenu primila je biskupska menza u torontalskoj i temešvarskoj županiji posjed Bilet, Gertyanos i t. d. u izmjeni od po prilici 6000 jutara procijenjen na 418.774 forinti, dočim je vrijednost zemljišta biskupskih feudalista procijenjena na 363.492 for. Taj je spis izdan u Beču 29. VII. 1800. Glede prioratskoga i kaptolskoga prekokupskoga posjeda posredovao je kod zamjene, zagrebački kanonik i kustos Antun Mandić, koj je u to doba bio savjetnikom namjestničkoga vijeća u Budimu Njegovim posredovanjem došlo je do zamjene prioratskoga posjeda Gore, te prekopuskih posjeda Kaptola, naročito Gradca, Petrinje, Vinodola i t. d. za Sarču, Modoš, Ištvanfeld i t. d. Slika prepozita Mandića, potonjega dakovačkoga biskupa imade nacrt Modoša i kanoničku zvijezdu, koju je Kaptol kao priznanje dobio od kralja godine 1802. za uspjele nagodbe, posredovanjem tadanjega savjetnika namjestničkoga vijeća Mandića. (Matković, Recensio, 150.). Za svoje prekokupske posjede, dobio je Kaptol u torontalskoj i temešvarskoj županiji oko 10.000 jutara, nu jerbo je taj posjed uslijed procjene više vrijedio od prekokupskih, morao je Kaptol nadoplatiti 10.982 for. a kaptolski feudalisti dobili su južno od kaptolskoga posjeda zemljište, te osnovali selo, koje je prozvano Horvat Boka. Vranski priorat je prigodom te zamjene zastupao tadanji vranski prior i zagrebački prepozit Franjo Popović, te je i priorat na temelju procijene morao nadoplatiti 7454 for. 28 novč.

Kaptol je prvi čas svoj posjed Modoš sa pripadnostima, dao u zakup Josipu Keresturyu za godišnju najamninu 7306 forinti, (Act. Cap. saec. XVIII. fasc. 103. nr. 41.) dao sagraditi u Modošu i Ištvanfeldu župne crkve i stanove te škole, dotirao župnike i učitelje, a isto je učinjeno na biskupskima i prioratskim posjedima, poslije pako je sam obrađivao zemljišta i njeko je vrijeme imao i svoj posebni brod, na kojem je do Siska pšenicu dao dovažati. U posljednje je doba zemljišta u zakup davao ondješnjim stanovnicima.

Početakom XX. stoljeća počela je u Mađarskoj silna agitacija u novinstvu, potaknuta većinom prigodom saborskih izbora proti zagrebačkom biskupu i Kaptolu, koji su krivi, da se Mađari izseljuju u Ameriku, jer da u domovini ne imaju zemljišta za obradivanje, a novinari i saborski kandidati nisu hotjeli vidjeti mađarske posjednike latifundija, već su samo na hrvatsko svećenstvo navaljivali, ne znajući više, da su te posjede dobili od države u zamjenu za nekadanje svoje posjede u Hrvatskoj. Napokon je god. 1907. mađarsko ministarstvo zaprijetilo uslijed te novinarske harange i kortešacije saborskih zastupnika, da će te posjede država izvlastiti, ne bude li ih Kaptol dobrovoljno prodao i među narod parcelirao. Tada Kaptolu nije preostalo drugo, te je morao prodati Modoš i Sarču, a skoro zatim prodala je i nadbiskupska mensa svoj banatski posjed Bilet. Prioratski posjed prodan je u cijelosti jednomu kupcu, dočim su kaptolski posjedi Modoš, Ištanfeld i Kaptalonfalva parcelarno razprodani ondješnjim stanovnicima, te je od te prodaje Kaptolu preostalo, nakon položenja glavnice za dotaciju župnika i odkupa kolatorskih obveza, te nakon sagrađene nove lijepe gotske crkve u Modošu svota od po prilici 10 milijuna kruna. Računi o toj prodaji nalaze se u kaptolskom Arhivu. Dakako, da je najveći dio prioratskih i kaptolskih glavnica propao stranom radi bezvrijednosti austrougarskih državnih papira, stranom radi ratnoga zajma, u koji je Kaptol veliki dio svojih glavnica uložio.

Antun Jos. Cerovac i njegove propovijedi.

Don Krsto Stošić.

Iz ostavštine pok. kanonika Vicka Skarpe, negda i kapitularnog vikara u Šibeniku, primio sam dva tvrdo uvezana sveska, koja sadrže rukopisne propovijedi Antuna Josipa Cerovca, kanonika iz Senja. Nijesam mogao doznati, kako su svesci došli do Skarpe, ali sam uvjeren, da ih je baštiniio od svog strica Vicka, koji je bio dominikanac a kasnije mitronosni opat u Skradinu.

Mislim, da je vrijedno osvrnuti se na ličnost A. J. Cerovca i njegove propovijedi. »Službeni Vijesnik« senjske biskupije donio je važne i interesantne biografije svojih zaslužnih svećenika koji su živjeli prošlih sto godina, ali nema ni jednoga iz 18. vijeka, kad je živio A. J. Cerovac. Ne spominje ga nigdje ni Poviest grada Senja Mile Magdića, kao ni Pověst Biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske od Manoila Sladovića (Trst 1856.). Ali vlač. Vladimir Usmiani našao mi je u arhivu senj. biskupije kratku biografiju Cerovca u »Vizitaciji stolne crkve i stolnog kaptola u Senju po biskupu Jurju Volgangu Čoliću g. 1746.« Složio ju je isti Antun,